

Sosyal Geçerlik Kavramı ve Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Yürütülen Lisansüstü Tezlerde Sosyal Geçerliğin Değerlendirilmesi

Sezgin Vuran*

Anadolu Üniversitesi

Mine Sönmez**

Eylül Özel Eğitim Merkezi

Özet

Sosyal geçerlik özel eğitim alanında yürütülen tüm uygulamalı araştırmalarda giderek önemi artan bir kavramdır. Özel gereksinimli bireylerle çalışılırken seçilen amaçların önemli olduğu, kullanılan yöntemin birey ve öğretilecek davranış için uygun olduğu ve öğretim sona erdiğinde ulaşılabilecek sonuçların birey için önemli olduğu umut edilir. Ancak bireyin davranışlarında meydana getirilmek istenen değişiklikler, gerek bireyler gerekse araştırmacıların umutlarına bırakılamayacak kadar önemlidir. Bu çalışmada Türkiye’de 2000–2008 yılları arasında, özel eğitim alanında davranışsal süreçlerin kullanılması ile gerçekleştirilmiş lisansüstü tez çalışmaları incelenmiş ve bu araştırmalarda sosyal geçerlik değerlendirmesinin nasıl gerçekleştirildiği ortaya koyulmuştur. Çalışma sonunda, araştırmaların tamamında sosyal geçerlik değerlendirilmesinin öznel değerlendirme yoluyla gerçekleştirildiği belirlenmiş, sosyal geçerliğin değerlendirilmesi ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Uygulamalı davranış analizi, davranışsal araştırmalar, sosyal geçerlik, özel eğitim

* Yrd. Doç. Sezgin Vuran, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir.
E-posta: svuran@anadolu.edu.tr

** Mine Sönmez, Özel Eskişehir Eylül Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Eskişehir.
E-posta: minesonmez@anadolu.edu.tr

Abstract

Social validity is a concept that has an increasing importance in all applied researches conducted in special education field. In applied researches it is hoped that the behavioral goals they select for study are significant, that the procedures they develop are appropriate, and that the effects produced are important for clients and society. But the desired modifications of behavior are too important to be left only to the expectations of individuals and researchers. In this study, graduate thesis conducted with using behavioral procedures in special education field in Turkey between 2000-2008 years were examined and how assessment of social validity in these thesis is described. At the end of the study having examined all researches, we determined that social validity was assessed via subjective evaluation and we finished our paper with some suggestions about assessment of social validity.

Key Words: *Applied behavior analysis, behavioral research, social validity, special education*

Tüm eğitim hizmetlerinin odağında birey ve onun davranışları bulunmaktadır. Bireyin davranışlarını, gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılamak üzere ona sunulan hizmetler şekillendirir. Uygulamalı davranış analizi, sosyal önemi olan davranışları geliştirmek için davranışın temel ilkelerinin sistematik olarak uygulandığı ve davranış değişikliğinden sorumlu değişkenleri tanımlamak için deneysel yöntemlerin kullanıldığı bilimdir (Cooper, Heron ve Heward, 2007). Kennedy (2005), uygulamalı davranış analizinin insanların bazı gereksinimlerine ve bu insanların diğerlerinden farklı olarak nasıl bir yardıma gerek duydukları üzerine odaklandığını belirtir. Bir başka deyişle, uygulamalı davranış analizi her bireyin kendine özgü bir öğrenme biçimi ve öğrenme geçmişi olması nedeniyle her öğretim ya da davranış yönetimi tekniğinin bireyde başarı ile sonuçlanmayacağı varsayımı ile geliştirilmiştir. Bu nedenle uygulamalı davranış analizi, bireysel farklılıkları ve sosyal önemi olan davranışları dikkate alır.

Gerek eğitim gerekse terapi ortamlarında, uygun olduğu varsayılan davranışları artırma ve sorunlu olduğu düşünülen davranışları azaltma çabası söz konusudur. Bu çabalara hizmet etmek üzere uygulamalı davranış analizi ilkeleri doğrultusunda pek çok yöntem geliştirilmiş ve çeşitli deneysel uygulamalarla bu yöntemlerin etkili ve verimli olup olmadıkları değerlendirilmiştir. Önceleri davranış değişikliği için deneysel olarak üretilmiş yöntemlerin niceliksel olarak değerlendirilmesi üzerinde yoğun olarak durulmuş,

ancak araştırmacılar daha sonraları davranışların sosyal olarak kullanılabilirliğini düşünmeye ve bunları geliştirmeye dikkatlerini yöneltmişlerdir (Houten, 1979). Araştırmacılar ve uygulayıcılar, çalışmak için seçtikleri davranışsal amaçların anlamlı olduğunu, geliştirdikleri yöntemlerin uygun olduğunu ve geliştirilen etkilerin bireyler ve toplum için önemli olduğunu umut ederler (Fawcett, 1991). Ancak davranışlarda meydana getirilmek istenen değişiklikler, gerek birey ve toplum gerekse, uygulayıcılar için sadece umut etmenin getirilerine bırakılamayacak kadar önemlidir.

Uygulamalı davranış analizi ilkelerinden biri olan uygulamalılık ilkesi, hedef davranışın kuramsal açıdan değil, toplumsal açıdan önemli olması gereğini ifade eder (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2004). Hedef davranışın bireysel ve toplumsal uygunluğunun yanı sıra, hedef davranışın oluşturulmasında kullanılan yöntemlerin ve ortaya çıkan tüm sonuçların da toplumsal olarak önemli olmasının gerekliliği açıktır. Bu toplumsal önemi ortaya koyabilmek adına “sosyal geçerlik” kavramı gündeme gelmiştir. Aşağıda sosyal geçerlik kavramı ve sosyal geçerliği belirleme türlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Sosyal Geçerlik

Sosyal geçerlik, sosyal olarak anlamlı amaçların seçildiğinden emin olmak, sosyal olarak kabul edilebilir programlar geliştirmek ve sosyal olarak önemli etkilere ulaşmak için bir program stratejisi olarak kullanılır (Fawcett, 1991; Foster ve Mash, 1999; Wolf, 1978). Bir çalışmanın başarısının önemli bir ölçütü de sosyal kabulünün ya da geçerliğinin değerlendirilmesidir. Gerçek bir

değerlendirme yapabilmek için birkaç öge ya da görüşün sosyal geçerlik değerlendirmesinden geçirilmesi gerekir. Wolf (1978), bir uygulamanın sosyal geçerliğini belirleyebilmek için belirlenen amaçların anlamlılığının, amaçları gerçekleştirmek için uygulanacak yöntemlerin uygunluğunun ve elde edilen etkilerin öneminin denetlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sosyal Geçerliğin Belirlenmesinde Kullanılan Yaklaşımlar

Bir uygulamanın sosyal geçerliğini belirlemek için temel olarak iki yaklaşım benimsenmektedir: (a) öznel değerlendirme ve (b) sosyal karşılaştırma (Houten, 1979; Kazdin, 1982; Kennedy, 2005; Wolf, 1978). Sosyal geçerliği belirlemek için araştırmalarda öznel değerlendirme yaklaşımı ve sosyal karşılaştırmanın tek tek kullanılması söz konusu olabildiği gibi bir arada kullanılması da mümkündür. Sosyal karşılaştırmanın kullanıldığı örneklere çok sık rastlanmamakla birlikte iyi örneklere de rastlanmaktadır. Bu çalışmada, sosyal geçerliği değerlendirirken her iki yöntemin bir arada kullanıldığı Christensen ve Young (2004) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmanın ayrıntılarına yer verilecektir. Sosyal geçerliğin son zamanlarda gündeme gelen bir diğer işareti de uygulamanın etkilerinin uzun süre devam etmesi, bir başka deyişle öğrenmenin kalıcı olmasıdır (Kennedy, 2005).

Öznel değerlendirme

Bu yaklaşım kişilerin hedefler, yöntemler ve sonuçlara ilişkin algılarına yönelik bilgi toplama yolunu kullanır (Kennedy, 2005). Bilgi toplanılabilecek kişiler doğrudan çalışmaya katılanlar ya da bunların yaşamındaki önemli kişiler olabilir. Baer ve Schwartz (1991), kendisinden bilgi elde edilebilecek kişilere ilişkin olarak dört tip tüketici tanımlamışlardır: (1) Doğrudan tüketiciler (davranışlarında değişiklik oluşturulan bireyler, programı geliştirip uygulayan kişiler), (2) dolaylı tüketiciler (söz konusu uygulamaya katılan bireylerin aileleri, bu uygulamayı öğrenen diğer uygulayıcılar), (3) yakın topluluğun üyeleri (diğer öğrencilerin aileleri, akrabalar, komşular), (4) uzak topluluğun üyeleri (politikacılar, araştırmacılar).

Fawcett (1991) ise araştırmacıların sosyal geçerlik belirlemede öznel değerlendirme yaklaşımını kullanacakları zaman şu altı gruptan katılımcılar toplamayı düşünebileceğini belirtmiştir: (1) Benzer programların tüketicileri, (2) hedef davranıştan etkilenmiş insanlar, (3) program uygulayıcıları, doğal ve profesyonel destek sağlayıcılar, (4) yöneticiler ve parasal destek sağlayan kişiler, (5) gazeteciler, tüketici hakları savunucuları, seçilmiş ya da atanmış yöneticiler, (6) araştırmacılar ve alan uzmanları.

Öznel değerlendirme yaklaşımı bilgilerine ve görüşlerine başvurulacak kişilerin amaçlar, yöntemler ve etkiler hakkındaki nitel görüşlerinin belirlenmesini gerektirir. Nitel boyut nicel olarak ölçülemeyen ayırt edici unsurların belirlenmesidir. Fawcett (1991), nitel boyutlara ilişkin olarak şu unsurları belirtmiştir:

Hedeflerin ya da etkilerin sosyal anlamlılığını tanımlamak için, potansiyel olarak ilgili nitel ifadeler, "anlamlı", "önemli", "tamamlayıcı" ve "temsil edici" gibi tanımlayıcı etiketler olabilir. Örneğin topluluk karşısında konuşma gibi bir davranış kategorisinde etkilerin sosyal anlamlılığına karar vermek için "çoşkulu", "bilgili", "samimi (içten)" gibi birtakım özel nitel boyutlar kullanılabilir. Yöntemlerin uygunluğunu belirlemek için kullanılan ifadeler "tamamen tatmin edici", "kullanılmaya uygun", "başkalarına önermek için uygun" gibi daha genel nitel boyutları içerebileceği gibi; "yeterli", "kullanımı kolay", "uygun maliyetli", "pratik", "adil", "basit", "insancıl", "etkili", "sağlam", "uygun", "yerel değerlerle uyumlu" gibi daha belirgin boyutları da içerebilir (s. 237).

Bilgisine başvuru kişilerin nitel yargıları uygun şekilde nicel olarak da ifade edilebilmektedir. Bunun için kullanılacak yöntemleri Kennedy (2005) anketler, çoktan seçmeli ölçü araçları, yapılandırılmış görüşmeler ve açık uçlu görüşmeler olarak sıralamıştır. Fawcett (1991) likert tipi ölçeklerin kullanılacağından söz etmiştir.

Öznel değerlendirme için ilk basamak, kuşkusuz, hedeflenen davranışın, kullanılmış olan yöntemin ve bu uygulamanın birey ve davranışları üzerindeki etkisinin (elde edilmiş sonuçların)

açıkça tanımlanmasıdır. Uygulamalı davranış analizi çalışmalarında, hedef davranışın yani amacın tanımlanması tamamen gözlenebilir ve ölçülebilir ifadelerle yapılmalıdır. Bunun için de bireyin hedef davranış gerçekleştirdiğinde tam olarak ne yapacağı yazılmış olmalıdır (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2004). Hedef davranışın böyle tanımlanmış olması değerlendirmeyi gerçekleştirecek tüm kişilerin davranış tanımından aynı şeyi anlamasını sağlayacaktır. Doğru şekilde tanımlanmış bir hedef davranış üzerinden gerçekleştirilecek olan sosyal önem değerlendirmesi de yüksek olasılıkla doğru değerlendirmeye yol açacaktır. Amaçların sosyal anlamlılığını değerlendirmek için problem davranışın toplum tarafından reddedilme düzeyi, problem hakkındaki resmi şikâyetler ve bu problemi çözmek için gerçekleştirilmiş girişimlerin sayısı göz önünde bulundurulabilir (Fawcett, 1991). Bunun için, amaçları anlatan bir ses kaydı hazırlanarak değerlendirici katılımcılar bilgilendirilir ve öznel görüşleri alınabilir.

Yöntemlerin sosyal uygunluğunu belirlemek için, yöntemler (kullanılan değerlendirme ve uygulama süreçleri) ayrıntılı şekilde betimlenmelidir. Ayrıntılı bir betimleme yöntemin uygulandığı ortamları, birey üzerindeki kısıtlayıcılık derecesini, amaca ulaşılmasına dek gerçekleştirilen uygulama sayısını, süresini ve niteliğini belirtmelidir. Örneğin, otizmi olan bireyler için etkinlik çizelgelerinin kullanılmasının öğretildiği bir süreçte, bu öğretim yaklaşımının tanımını ve bir ya da daha fazla öğretim oturumunu betimleyen bir video gibi kapsamlı bir öğretim programı örneği hazırlanabilir. Özel bir uygulama ya da sürecin sosyal geçerliğini belirlemede süreci betimleyen bir el kitabı, video ya da gerçek durumun gösterimi de kullanılabilir.

Yönteme ilişkin elde edilen etkililik ve verimlilik göstergelerinin de paylaşılması uygun olacaktır. Wolery ve diğerleri (1992) etkililiği, bireyin daha önce yapamadığı bir davranış ya da beceriyi uygulama sonunda yapabilir hale gelmesi olarak tanımladılar. Verimlilik ise etkili yöntemler arasından birinin diğerlerine göre “daha iyi” olması olarak tanımlanır (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2004). Öğrenmenin hızlı gerçekleşmesini sağlayan, öğrenilenlerin yüksek oranda genellenebilir

olmasına yol açan, diğerlerinden daha kapsamlı öğrenmenin gerçekleşmesine olanak tanıyan ve gelecekte gerçekleşmesi olası öğrenmeleri kolaylaştıran yöntemler verimlidir. Uygulamaların sosyal kabul edilebilirliğini ölçmek için, söz konusu uygulama benzer uygulamalarla karşılaştırılabilir, bu süreçlerin kullanılmasını öneren benzer uygulamaların varlığı da göz önünde bulundurulabilir (Fawcett, 1991).

Elde edilen sonuçların yani etkilerin tanımlanması ise uygulama öncesindeki ve sonrasındaki işlevde bulunma düzeylerinin karşılaştırmalı olarak verilmesi ile mümkün olabilir. Davranış ile ilgili olarak elde edilen sonuçların bireyin olumlu durumlarla ilgili düzeyini (sosyal katılım, para kazanma, iş olanakları... gibi) artırıp, olumsuz durumlarla ilgili düzeyini (işsizlik, suiistimal, zarar verme... gibi) azaltması göz önünde bulundurulmalıdır (Fawcett, 1991).

Öznel değerlendirme yaparken araştırmacı önyargısı ve ölçme hataları gibi potansiyel nedenler sınırlılık yaratabilir. Bunlar olabildiğince en aza indirgenmelidir. Bunun için katılımcı grubuna yönergeler hazırlanabilir (Fawcett, 1991). Bu yönergeler, davranışsal amaç örneklerini, süreçleri ve etkileri uzmanların nasıl değerlendireceğini açıklamalıdır. Yazılı yönergelerde, sonuçlar hakkında araştırmacının beklentilerini tanımlamaktan kaçınılmalı, potansiyel önyargılar en aza indirgenmelidir. Yansız olarak seçilen oturum örnekleriyle ölçme hataları azaltılabilir. Katılımcı grubunun kimliğinin gizlenmesi amaçların, süreçlerin ve etkilerin dürüst değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olabilir.

Örnek çalışma: Christensen ve Young (2004) sosyal olarak uygun sınıf davranışları üzerinde işlevsel davranış (İDD) değerlendirmesine dayalı akran aracılı olumlu davranış desteği (ODD) planlarının etkilerini değerlendirdikleri araştırmalarında, sosyal geçerliği değerlendirmede hem öznel değerlendirme hem de sosyal karşılaştırma kullanmışlardır. Bu çalışmada kullanılan süreçlerin uygunluğu ve süreçlerin etkisinin sosyal önemini değerlendirmek için öznel değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmaya sosyal ve akademik başarısızlık riski bulunan iki erkek üçüncü sınıf öğrencisi ve olumlu davranış desteği

planlarına aracılık etmesi için aynı yaşta akran öğrenciler katılmıştır. Risk altında bulunan öğrenciler sosyal açıdan uygun sınıf içi davranışlarında derhal ve gözlemlenebilen artış göstermişlerdir ve destek azaltıldıkça davranışlarında gelişmeler kaydedilmiştir.

Çalışmada süreçlerin ve etkilerin öznel değerlendirmesi çalışmaya katılan öğretmenler, öğrenciler ve akranlarla yürütülmüştür. Bu amaçla her grup için bir anket hazırlanmıştır. Anketler çalışmada uygulanan olumlu davranış desteği stratejilerinin uygunluğu ve kullanılabilirliği hakkında açık uçlu sorular ve likert tipi sorulardan oluşan bir ölçeği içermektedir. Anketin öğretmen kopyası anketin nasıl tamamlanacağını anlatan yönergeyle, yansız ve nesnel değerlendirmeyi sağlamak için pullu zarflarla birlikte öğretmenlere gönderilmiştir. Anket, öğrencilere ve akran grubuna bağımsız gözlemciler tarafından bire bir görüşerek uygulanmıştır. Soruların yanıtları gözlemci tarafından form üzerinde işaretlenmiş ve yazılmıştır. Gruplara sürecin uygunluğunu ve sürecin etkilerinin önemini değerlendirmek üzere hazırlanan anketlerin soru örneklerine bakıldığında, öğretmenlere “İDD ve ODD stratejilerinin kabul edilir olup olmadığı?”, Bu stratejileri kullanarak harcanan zamanın uygun olup olmadığı?”, “Akranların kullanılmasının yararlı bir uygulama olup olmadığı?”, “Öğrencilerinin hangi davranışlarında ne yönde bir değişiklik olduğu?”, “Öğrencilerin öğrendikleri becerileri okuldaki diğer ortamlara genelleyip genellemedikleri?”, “Çalışmada öğrencileri arkadaşlık gibi deneyimler kazanıp kazanmadıkları?” gibi sorular sorulurken öğrencilere, programda en çok hoşlarına giden şeyin ne olduğu?”, “Program hakkında hoşlarına gitmeyen bir şey olup olmadığı?”, akranlara ise, “Programdaki rollerini eğlenceli ve partnerlerinin akademik performansı açısından yararlı bulup bulmadıkları?”, “Partner olmanın en çok nesinden hoşlandıkları?”, “Ödül almayacak olsalar bile yeniden partnerlik yapmak isteyip istemedikleri?”, “Uygulamada en çok zorlandıkları durumların neler olduğu?” gibi sorulara yer verilmiştir.

Sosyal Karşılaştırma

Sosyal karşılaştırma yaklaşımı, bireyin performansını müdahale gerektirmeyen akranlarının

performansları ile karşılaştırmayı gerektirir. Eğer bireyin performansı norm aralığına denk geliyorsa uygulamanın başarılı olduğu düşünülür (Houten, 1979; Patterson, 1974; Walker ve Hops, 1976). Bu yaklaşım genel olarak söz konusu davranışta yeterli olduğuna hükmedilmiş bireylerin belirlenmesini ve bu bireylerin performans düzeylerinin tanımlanmasını gerektirir (Houten, 1979).

Karşılaştırma grubu olarak kullanılacak bireylerin belirlenme şekli, uygulanan programın içeriğine göre değişir. Eğer program ile bireylere kazandırılmak istenen yeni davranış ve becerilere ilişkin standartlaştırılmış bir ölçü aracı varsa bundan yararlanılabilir. Karşılaştırmanın standart ölçü araçları ile yapılması mümkün değilse karşılaştırma grubunu oluşturacak bireylere, öğretmen, anne-baba ya da alan uzmanlarının görüşlerine ve doğrudan gözlemlere başvurularak karar verilebilir.

Uygulanan müdahalenin sosyal geçerliğinin, sosyal karşılaştırma yoluyla belirlenmesine karar verilen bir araştırmada, dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan biri, davranış kayıt yönteminin hem çalışmaya katılan bireyler hem de karşılaştırma grubuna dahil edilen bireyler için aynı şekilde kullanılmasıdır. Aşağıda daha önce öznel değerlendirme yoluyla sosyal geçerlik değerlendirmesi anlatılan çalışmanın sosyal karşılaştırma yoluyla sosyal geçerliğin değerlendirilmesine ilişkin olan kısmı anlatılacaktır.

Örnek çalışma: Christensen ve Young (2004) sosyal olarak uygun sınıf davranışları üzerinde akran aracılı olumlu davranış desteği planlarının etkilerini değerlendirdikleri araştırmalarında sosyal geçerliği değerlendirmede sınıfta istenen performans düzeyinin karşılanıp karşılanmadığını değerlendirmek amacıyla aynı yaşta yetersizliği olmayan öğrencilerin sosyal olarak uygun kabul edilen davranışlarının ortalamasını belirleyerek sosyal karşılaştırma kullanmışlardır. Çalışmada sosyal karşılaştırma için bir davranış standardı belirlenmesi amacıyla, sosyal ve akademik başarısızlık riski taşıyan iki öğrenci ile aynı coğrafi bölgede bulunan 3 okuldaki 7 farklı sınıftan 11’i erkek ve 10’u kız olmak üzere bir grup yetersizliği olmayan üçüncü sınıf öğrencisi seçilmiştir. Gruptaki öğrenciler, öğretmen tarafından ortalama

akademik performansa sahip, genelde verilen görevi yerine getiren ve sosyal açıdan uygun davranışlar sergileyen öğrenciler olarak değerlendirilenler arasından seçilmiştir. Bu öğrenciler 25 ile 30 dakika süreyle araştırmanın denekleri için kullanılan gözlem ve kayıt süreçleri kullanılarak gözlenmiştir. Her gözlem oturumunda yalnızca bir öğrenci gözlenerek 69 gözlem oturumu gerçekleştirilmiştir. Gruptaki her öğrenci için ayrı ayrı sosyal açıdan uygun davranış yüzdesi hesaplanmış ve bu yüzdelerin ortalama değeri üçüncü sınıf öğrencileri için sosyal açıdan uygun davranış yüzdesi olarak kabul edilmiştir. Elde edilen bu ortalama değer araştırmanın denekleri için hedeflenen davranış gelişimi olarak belirlenmiştir.

Kalıcılık (Sürdürülebilirlik)

Sürdürülebilirlik bir deneyin yöntem ve sonuçlarının, araştırma tamamlandığında ve araştırmacı müdahalesi olmadığında da devam ettiği anlamına gelmektedir. Bir diğer deyişle öğrenilen bir becerinin öğretim tamamlandıktan sonra devam ediyor olması, kalıcı hale gelmiş olması bireyin beceriyi yaşamının içinde kullandığının bir göstergesidir. Bir uygulamanın etkileri uzun süre kalıcılığını koruyorsa, sosyal geçerlik için de önemli nitelikleri taşıyor demektir (Kennedy, 2005).

Öğrenmenin aşamalarından biri olan kalıcılığın kolaylaştırılabilmesi için bireyin yaşamında işlevsel ve önemli becerilerin öğretilmek üzere seçilmesi önerilmektedir. Bu özelliği taşıyan öğretim amaçlarının sosyal olarak anlamlı bulunması kaçınılmazdır. Yine kalıcılığın kolaylaştırılması için pekiştiricilerin silikleştirilmesi de oldukça etkili olabilir. Pekiştiricilerin silikleştirilmesi de bireyin başkalarına olan bağımlılık düzeyini azaltmaya hizmet eder. Pekiştiricilerin silikleştirilmesinin de planlanarak

uygulandığı bir süreç sosyal anlamda uygun olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra özellikle önkoşul niteliği taşıyan bazı basit davranışların kalıcılığının sağlanması ile daha karmaşık davranışların öğrenilmesini kolaylaştırmak söz konusudur. Bu yönüyle, kalıcılığın sağlanabildiği bir uygulamanın etkilerinin de sosyal olarak önemli olması kaçınılmazdır.

Kalıcılık ile ilgili olarak sıralanan bu bilgiler, bir uygulamada kalıcılık aşamasının planlanmasının da sosyal geçerliği artırabileceğine işaret eder. Dolayısıyla araştırma koşulları sona erdiğinde yapılan değerlendirmeler ile öğrenilenlerin halen kullanılmakta olduğunu kanıtlayan araştırmalar sosyal olarak geçerli bulunabilir.

Kalıcılığın (sürdürülebilirlik) sosyal geçerliği belirleme yaklaşımı olarak kullanılmasında karşılaşılan en önemli sınırlılık, bazen kalıcılıkla ilgili verilerin toplanmasının mümkün olmamasıdır. Yine bu becerinin kalıcılığına, araştırmacının deneysel olarak kontrol edemeyeceği değişkenlerin etkisi söz konusu olabilir (Kennedy, 2005).

Türkiye’de özel eğitim alanında 2000-2008 arasında yürütülen lisansüstü tezlerde sosyal geçerlik değerlendirmeleri

Bu çalışma kapsamında, özel eğitim alanında gerçekleştirilmiş yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları arasından Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi taramasıyla erişimine izin verilen, Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde yer alan ve yazarların kişisel olarak ulaştıkları tezler incelenmiş ve bu araştırmalar arasından sosyal geçerliğin belirlenmesine yönelik verilerin toplandığı davranışsal araştırmalar belirlenmiştir. Bu araştırmalar Tablo 1’de listelenmiştir.

Tablo 1
Türkiye’de özel eğitim alanında 2000-2008 arasında yürütülen lisansüstü tezler

Kaynak	Denek Özellikleri	Araştırma Modeli	Sosyal Geçerlik Belirleme Yaklaşımı	Sosyal Geçerlik Verileri Toplama Aracı	Sosyal Geçerliliğin Değerlendirildiği Boyutlar
Ardıç, 2008	Otizm	ÇYM	Öznel Değerlendirme (anne)	Evet-Hayır Soru Formu Açık Uçlu Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Arslan-Armutçu, 2008	Zihinsel Yetersizlik	ÇYM	Öznel Değerlendirme (öğretmen) (anne)	Evet-Hayır Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Dağseven-Emecen, 2008	Zihinsel Yetersizlik	UDUM	Öznel Değerlendirme (öğretmen)	Evet-Hayır Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Doğan, 2001	Zihinsel Yetersizlik	ÇYM	Öznel Değerlendirme (anne)	Evet –Hayır Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Ersoy, 2005	Zihinsel Yetersizlik	ÇYM	Öznel Değerlendirme (anne – baba)	Evet –Hayır Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Kurt, 2006	Otizm	UDUM	Öznel Değerlendirme (akademisyen)	Anket Açık Uçlu Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Odluyurt, 2007	Gelişimsel Yetersizlik	ÇYM	Öznel Değerlendirme (öğretmen)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	Amaç Etkiler
Şahbaz, 2005	Zihinsel Yetersizlik	DUM	Öznel Değerlendirme (anne) (denek)	Anket Açık Uçlu Soru Formu Anket	Amaç Yöntem Etkiler
Ülke-Kürkçüoğlu, 2007	Otizm	ÇUM	Öznel Değerlendirme (öğretmen)	Açık Uçlu Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler
Yücesoy, 2002	Zihinsel Yetersizlik	ÇYM	Öznel Değerlendirme (denek)	Anket Açık Uçlu Soru Formu	Yöntem Amaç Etkiler
Yücesoy-Özkan, 2007	Zihinsel Yetersizlik	ÇYM	Öznel Değerlendirme (anne – baba)	Açık Uçlu Soru Formu	Amaç Yöntem Etkiler

ÇYM: Çoklu Yoklama Modeli
UDUM: Uyarlamalı Dönüşümlü Uygulamalar Modeli
DUM: Dönüşümlü Uygulamalar Modeli
ÇUM: Çoklu Uygulama Modeli

Bu çalışma kapsamında incelenen davranışsal araştırmaların tamamında, sosyal geçerliğin öznel değerlendirme yoluyla belirlendiği görülmüştür. Araştırmaların çoğunda, sosyal geçerlik belirlemeye yönelik sorular dolaylı tüketicilere (anneler, öğretmenler, uygulamayı öğrenen diğer kişiler) yöneltilmiştir (Ardıç, 2008; Arslan-Armutçu, 2008; Dağseven-Emecen, 2008; Doğan, 2001; Ersoy, 2005; Odluyurt, 2007; Şahbaz, 2005; Ülke-Kürkçüoğlu, 2007; Yücesoy- Özkan, 2007). Şahbaz (2005) ve Yücesoy (2002) araştırmalarında doğrudan tüketicilere (çalışmaya katılan öğrenciler) sorularını yöneltilmişlerdir.

Anadolu Üniversitesi'nde özel eğitim alanında yürütülen lisansüstü tez çalışmalarından sadece birinde (Kurt, 2007) uzak topluluğun üyelerine sosyal geçerlik belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Kurt (2007) bu çalışmasında sorularını özel eğitim alanında görev yapan öğretim üyelerine yöneltilmiştir.

Öznel değerlendirme yaklaşımı ile sosyal geçerliğin belirlenmesinde izlenen basamakların açıklandığı bölümde, olası ölçme hatalarının en aza indirgenmesinin önemi vurgulanmış ve bunu sağlayabilmek adına, sosyal geçerlik değerlendirmesini gerçekleştirecek olan katılımcılar için videolar ve yazılı yönergeler gibi araçların hazırlanması yoluna gidilebileceğinden söz edilmişti. Çalışma kapsamında incelenen, Ülke-Kürkçüoğlu (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, sosyal geçerlik verilerinin toplanması için "Öğretmen Görüşlerini Belirleme Formu", uygulama evrelerine ilişkin görüntülü kayıtların olduğu 10 dakikalık CD ve her bir evredeki uygulamalara ilişkin yazılı açıklamaların bulunduğu zarflar hazırlanmış ve katılımcılara elden verilmiştir. Araştırmacı bu zarfın nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin önerilerini sözlü olarak katılımcılara sunmuştur. Kurt (2007) ise araştırmanın özeti, kullanılan yöntemle ilişkin yazılı açıklama, yöntemin uygulanması sırasında kaydedilmiş görüntülerin bulunduğu CD, sosyal geçerlik soru formu ve pullu bir zarftan oluşan paketi katılımcılara posta aracılığı ile göndermiş; soru formlarının geri dönüşünü de posta aracılığı ile sağlamıştır. Çelik (2007) araştırmasının sosyal geçerliğini değerlendirecek olan annelere sorularını,

çocukların devam ettiği kurumun sekreteri aracılığı ile kapalı zarf içinde ulaştırmıştır. Sosyal geçerliğin belirlenmesine ilişkin olarak başlama düzeyi ve son günlük yoklama oturumlarının görüntü kayıtlarının izletilmesinin ardından yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı bir araştırma (Yücesoy-Özkan, 2007) dışında, diğer araştırmalarda sadece soru formlarının kullanıldığı belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda öznel değerlendirme yaklaşımı ile sosyal geçerliğin belirlenmesi amacıyla katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu sorular evet/hayır cevaplarının verileceği sorular ve açık uçlu sorular olmak üzere sınıflanabilir. İncelenen çalışmalarda dereceleme ölçeklerinin kullanıldığı değerlendirmelere rastlanılmamıştır. Katılımcılara sorulan sorulara ilişkin olarak örnekler aşağıdaki gibidir:

Amaçların sosyal geçerliğini belirlemeye yönelik sorular

- Çocuğunuzun bu beceriyi öğrenmesi sizin açısından önemli mi? (Ersoy, 2005)
- Çocuğunuza öğretilmeye çalışılan işlemlerin onun için önemli olduğunu düşünüyor musunuz? (Şahbaz, 2005)

Yöntemlerin sosyal geçerliğini belirlemeye yönelik sorular

- Araştırma süresince belirlenmiş çalışma kurallarını, ortam düzenlemesini, araç-gereçleri uygun buldunuz mu? (Doğan, 2001; Ersoy, 2005)
- Bu becerinin öğretiminde kullanılan yöntemi uygun buluyor musunuz? (Ersoy, 2005)
- Çocuğunuz çalışmada ----- davranışını kendi kendine yerine getirmeyi, gerçekleştirdiği davranışı kontrol etmeyi, performansını grafikte göstermeyi ve kendini değerlendirip ödülünü seçmeyi kapsayan bir yöntem kullandı. Görüntülerde izlediğiniz bu yöntem hakkında neler düşünüyorsunuz? (Yücesoy-Özkan, 2007)

Etkilerin sosyal geçerliğini belirlemeye yönelik sorular

- Bu çalışma sonunda çocuğunuzda gördüğünüz değişiklikler nelerdir? (Şahbaz, 2005)
- Çocuğunuzun bu beceriyi öğrenmesinin doğal yaşamına katkısı olacağını düşünüyor musunuz? (Ersoy, 2005)
- ...’ya sizin sınıfınıza gelmeden önce “Grup etkinliklerinde sunulan iki basamaklı yönergeyi takip etme becerisi öğretilmiştir. ...’nın bu beceriyi sınıf ortamına yansıttığını düşünüyor musunuz? Eğer düşünüyorsanız, bu beceriye sahip olmasının akranlarıyla ve sizinle etkileşimine ne gibi etkileri olmuştur? Kısaca açıklayınız? (Odluyurt, 2007)

Çalışma kapsamında incelenen araştırmaların tümünde kalıcılık verilerinin toplanmasına karşılık, hiç birinde bu verilerin sosyal geçerliği açıklamada kullanılmadığı belirlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada amacımız sosyal geçerlik kavramına araştırmacıların dikkatini çekmektir. Çalışma kapsamında Türkiye’de özel eğitim alanında davranışsal süreçler kullanılarak gerçekleştirilmiş 11 lisansüstü tez çalışması sosyal geçerlik değerlendirmeleri açısından incelenmiştir. İncelenen lisansüstü tezlerden 8’i doktora, 3’ü ise yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışmalardan 4’ünde sosyal geçerliğin değerlendirilmesi için yalnızca katılımcıların evet-hayır biçiminde cevap verebileceği soru formları kullanılırken, 2’sinde yalnızca açık uçlu soru formları kullanılmıştır. Diğer çalışmalarda ise evet-hayır soru formları, anketler ve açık uçlu soru formları bir arada kullanılmıştır. İncelenen çalışmaların biri (Odluyurt, 2007) dışında tamamında amaçların, yöntemlerin ve sonuçların sosyal geçerliklerine

ilişkin sorular yer alırken; diğer çalışmada amaçlar ve etkilerin sosyal geçerliğine ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmalarında araştırmacılar tarafından, özellikle son on yılda, sosyal geçerlik ile ilgili veriler toplamaya özen gösterildiği söylenebilir. Ancak incelenen tüm tezlerde sosyal geçerlik öznel değerlendirme yoluyla belirlenmiştir. Özel gereksinimli bireylere yönelik sunulan tüm hizmetlerin amacının onları akranlarına en yakın düzeyde bağımsızlığa ulaştırmak olduğu düşünülecek olursa, alanda yapılan araştırmaların özel gereksinimli bireylere öğretilen becerilerin bu amaca ne ölçüde hizmet ettiğinin de belirlenmesi doğru olacaktır. Bu yönüyle sosyal karşılaştırma yoluyla sosyal geçerlik verilerinin toplanması önemlidir. Sosyal geçerliğin en önemli unsurunun birey üzerinde görülen etkiler olduğu düşünüldüğünde dolaylı tüketiciler ile gerçekleştirilen sosyal geçerlik değerlendirmelerinden çok doğrudan özel gereksinimli bireyin (doğrudan tüketici) görüş ve değişen davranışlarının dikkate alınmasını öneririz.

İleri araştırmalara yönelik olarak da, ulusal ve uluslar arası hakemli dergilerde yayınlanan makalelerin sosyal geçerlik değerlendirmelerinin incelendiği yeni araştırmalar gerçekleştirilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Arslan-Armutçu, O. (2008). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere Word belgesi üzerine yazı yazma becerisinin kazandırılmasında eşzamanlı ipucu işlem süreci ile yapılan öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ardıç, A. (2008). *Uyarlanmış yoğun tuvalet eğitimi yönteminin otistik özellikler gösteren çocuklara tuvalet becerilerinin öğretiminde etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baer, D. M. ve Schwartz, I. S. (1991). If reliance on epidemiology were to become epidemic, we would need to assess its social validity. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 24 (2), 231-234
- Christensen, L., Young, K. R. ve Marchant, M. (2004). The effects of a peer mediated positive behavior support program on socially appropriate classroom behavior. *Education and Treatment of Children*, 27 (3), 199-234.
- Cooper, J.O., Heron, T. ve Heward, W. (1987) *Applied behavior analysis*. Merrill publishing co.
- Çelik, S. (2006). *Zihinsel yetersizlik gösteren çocuklara kavram öğretiminde doğrudan öğretim ile eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Dağseven-Emecen, D. (2008). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere sosyal becerilerin kazandırılmasında doğrudan öğretim ve bilişsel süreç yaklaşımları ile yapılan öğretimin etkililiklerinin ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, O. S. (2001). *Zihin engelli çocuklara adı söylenen mesleğe ait resmi seçme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Ersoy, G. (2005). *Zihin engelli kız öğrencilere maket üzerinde menstural bakım becerilerinin kazandırılmasında davranış öncesi ipucu ve sınamayla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Fawcett, S.B. (1991). Social validity: A note on methodology. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 24 (2), 235-239
- Foster, S. L. & Mash, E. J. (1999). Assessing social validity in clinical treatment research issues and procedures. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67 (3), 308- 319.
- Houten, R. (1979). Social validation: The evolution of standards of competency for target behaviors. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 12 (4), 581-591
- Kazdin, A.E. (1982) *Single-case research designs methods for clinical and applied setting*. New York: Oxford University Press.
- Kennedy, C. H. (2005). *Single-case designs for educational research*. USA: Pearson
- Kurt, O. (2006). *Otistik özellikler gösteren çocuklara zincirleme serbest zaman becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin ve eşzamanlı ipucuyla öğretimin gömülü öğretimle sunulmasının etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Odluyurt, S. (2007). *Okulöncesi dönemde gelişimsel yetersizlik gösteren çocuklar için gerekli kaynaştırmaya hazırlık becerileri ve bu becerilerin bazılarının etkinlikler içine gömülen eşzamanlı ipucu ile öğretiminin etkilerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şahbaz, Ü. (2005). *Zihin engelli öğrencilere çarpım tablosunun öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin hata düzeltmesiz ve hata düzeltmeli uygulamalarının karşılaştırılması*.

- Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2004). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri* (2.Basım). Ankara: Nobel
- Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2007). *Otistik özellik gösteren çocuklara birebir öğretimde etkinlikler içi ve arası seçim fırsatları sunmanın etkilerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Wolf, M.M. (1978). Social validity: The case for subjective measurement or how applied behavior analysis is finding its heart. *Journal of Applied Behavior Analysis, 11* (2), 203-214
- Yücesoy, Ş. (2002). *Zihin özürli öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yücesoy- Özkan, Ş. (2007). *Zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik hazırlanan kendini yönetme stratejileri öğretim paketinin etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Summary

Concept of Social Validity and Assessment of Graduate Theses in Terms of Social Validity Conducted in Special Education Field in Turkey

Sezgin Vuran*

Anadolu University

Mine Sönmez**

Eylül Special Education Center

Applied behavior analysis is an experimental science which applies main principles of behavior systematically in order to develop socially significant behaviors as well as designating the variables which are responsible for behavioral changes (Cooper, Heron and Heward, 2007). Applied behavior analysis was developed on the basis of the assumption that every teaching and behavior management techniques do not result in

success as each individual has a unique learning technique and learning background. For this reason, applied behavior analysis takes into consideration individual differences and socially significant behaviors.

Researchers and teachers studying on students with special necessities hope that the behavioral purposes selected to study on are significant and that the methods they developed are appropriate as

* Assist. Prof. Dr., Yrd. Doç. Sezgin Vuran, Anadolu University, Faculty of Education, Department of Special Education, Eskişehir. E-mail: svuran@anadolu.edu.tr

** Mine Sönmez, Eskişehir Eylül Special Education and Rehabilitation Center, Eskişehir. E-mail: minesonmez@anadolu.edu.tr

well as that they are important for the individuals and the society (Fawcett, 1991). However, the changes which are targeted in behaviors are so important that they should not be left only to hopes.

As well as the appropriateness of the target behavior to individual and social norms, the methods which are used in the formation of the target behavior and all their results should be socially significant. Social validity notion was put forward in this term in order to emphasize this significance.

Social validity is used as a strategy for ensuring that socially significant targets are selected, for developing socially acceptable programs and for reaching socially significant effects (Fawcett, 1991).

The significance of the determined targets, the appropriateness of the methods to be used for realizing the targets and the significance of the effects which are obtained should be supervised in order to make a real assessment.

In order to determine the social validity of a practice, two main approaches should be adopted which are (a) subjective evaluation and (b) social comparison (Houten, 1979; Kazdin, 1982; Kennedy, 2005; Wolf, 1978).

Within the scope of the subjective evaluation approach, information is gathered about the targets of individuals, methods, results and perceptions (Kennedy, 2005). The individuals from whom information is gathered may either be the ones who participate in the study or important characters in these individuals lives. Qualitative assessments of the individuals from whom information is gathered can be demonstrated quantitatively via questionnaires, multiple-choice questions or open-ended interviews and Likert scale.

The first step in subjective evaluation is the detailed designation of the effect of the behavior, the method used and the practice (the acquired results) on individuals and their behaviors. Prejudice of researchers and measurement errors may cause limitations in subjective evaluation approach.

Social comparison approach necessitates the comparison of individual's performance with their peers requiring no intervention. If the individual's performance falls in the norm range, the practice is considered to be successful (Houten, 1979; Patterson, 1974; Walker and Hops, 1976).

If there is a standardized measurement tool, it can be referred in the new behaviors and skills which are aimed to be gained by the individuals. If it is not possible to make the comparison via standardized measurement tools, the decision may be reached taking into consideration the opinions of teachers, parents or field experts.

"Sustainability" has become a significant criterion for the determination of social validity. If the effects of a certain practice remain long, it means they are socially significant for social validity notion (Kennedy, 2005).

Within the scope of this study, theses which can be accessed in Anadolu University Central Library and which are rendered accessible by the Council of Higher Education National Thesis Center were examined by the authors and behavioral studies conducted in accordance with determining social validity were selected. In all of the behavioral studies, it was observed that social validity was determined via subjective evaluation approach.

